

Dini ve Tasavvufi Müzik Türü Olarak Mersiyeler: Din Psikolojisi Açısından Yaklaşım (İğdır Örneği)

Yusuf MACİT*

The Marsiyas/Dirges as Genre of Religious: Mystical Music
in respect of Psychology of Religion (In case of İğdır)

Citation/©: Macit, Yusuf, (2011). The Marsiyas/Dirges as Genre of Religious: Mystical Music in respect of Psychology of Religion (In case of İğdır), Milet ve Nihal, 8 (3), 189-228.

Abstract: The dirge/Marsiya accepted as religious-mystical music genre and read in the poetic or melodic, solo or choral form within framework of rituals that carried out in certain time and spaces because of the anniversary of Hussain's martyrdom in Kerbela on 10 Muharram. This study aims research for religious and psychological interaction between feelings of "perceptions of death" and "religious orientation" and "Hussain", "music" with some independent factor on test subjects. The presence of positive relationship has been observed at the end of this study.

Key Words: Religion, Psychology, Hussain, Dirge, Music.

Yrd. Doç. Dr., İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi ABD.
[ymacit@gmail.com].

MİLEL VE NİHAL
inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
cilt 8 sayı 3 Eylül – Aralık 2011

Atıf/©: Macit, Yusuf, (2011). Dini ve Tasavvufi Müzik Türü Olarak Mersiyeler: Din Psikolojisi Açısından Yaklaşım (İğdir Örneği), Milet ve Nihal, 8 (3), 189-228.

Öz: Mersiyeler, Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem'de Kerbela'da şehadetinin yıl-dönümü vesilesiyle belli zaman ve mekânlarda gerçekleştirilen ritüeller çerçevesinde şiirsel veya melodili, solo veya koro şeklinde okunan ve dini-tasavvufi müzik türü olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma, deneklerin "müzik", "Hüseyin", "ölüm algıları" ve "dine yöneliş" duyguları ile bir kısım bağımsız değişkenler arasındaki dini ve psikolojik etkileşimin araştırmayı hedefler. Bu çalışmanın sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Psikoloji, Hüseyin, Mersiye, Müzik.

Giriş

Müzik, bir duygu, bir düşünce, bir fikir veya bir olayı anlatmak amacıyla ölçülü ve ahenkli seslerin ritimli veya ritimsiz olarak, sesleri kulağa hoş gelecek bir şekilde bir araya getirmektir (Çakır, 2009: 9). Bir bilim dalı olarak matematik, fizik, psikoloji, sosyoloji, tarih, edebiyat ve idari bilimler gibi çeşitli bilim dallarıyla gerek kuralları gerekse işleyiş biçimi açısından ilişkili olan müzik, (Akdoğan, 2003: 346) insana has bir melekedir. Her kültürde mevcut olup estetik ifade ihtiyacından doğmuştur, kültür temeline bağlıdır, din ile de yakından ilgilidir, heyecanlı duyguları ihtiva ettiği için aynı zamanda bir tatmin vasıtasıdır (Songar, 1986: 31-32). Dinlenen müzik türüne göre insanları karamsar ya da neşeli, hırçın ya da barışçıl, itaatkâr ya da isyankâr, tek düze ya da yaratıcı, ürkek ya da atılgan gibi değişik ruh hallerine sokan müzik bu yönüyle günümüz dünyasında son derece profesyonelce kullanılmaktadır. Reklâmlar bunun en büyük kanıtıdır. Müzikle beraber verilen reklâmlar hatırdada daha çok kalmakta, ürüne karşı duyulan sempati müzikle daha da pekiştirilmektedir (Şahin, 2008: 60).

Amaç ve sebeplerine göre müziğin fiziksel tepki, iletişim, duygusal ifade, sembolik tanımlama, sosyal normlara uygunluğu güçlendirme, dinî ayinler ve toplumsal geleneklerin geçerli kılması, kültürün muhafazası, toplumsal kaynaşmanın sağlanması, estetik zevk ve eğlenme gibi önemli işlevleri vardır (Ergeshov, 2011: 9). Bunun dışında müzik, beceri isteyen bir işte yetkinlik kazanmak, belli bir imaj veya kişilik ortaya koymak, tıpta, terapide, eğitim ve ticarete belirli amaçları gerçekleştirmek için kullanı-

labilmekte (Odabaşı, 2001: 28), bireyin sağlıklı ve dengeli, kendine özgü bir kimlik ve kişilik geliştirebilmesinde önemli rol oynamaktadır (Kaynarca, 2005: 5-6). Bunun yanında müzik, insanlar arası psikolojik iletişim sağlamada etkili olmuş, eğlencelerde, neşeli ve kederli törenlerde, yemek davetleri ve hatta savaşlarda ortak bir dil haline gelmiştir. (Bkz, Kutlay, 2007: 1) Diğer taraftan müziğin insan psikolojisine olumlu etkiler yaptığı, mutluluk verdiği, depresyon geçirenlerin ruh hâlini düzelterek, stres hormonlarını azalttığı (Özçevik, 2007: 38), söz konusu etkinin ise, müzikte var olan ton, ses yükseklikleri, ses dalgaları, ritim, armoni, duygu, hafıza, hayal gücü ve müzikalite gibi temel unsurlara dayandığı ifade edilmektedir. Nitekim araştırmacılar, müzik ile sağlık arasında yakın bir ilişki olduğunu, müziğin sağlığın her alanında kullanılabileceğini, ağrısız, güvenli, ucuz ve yan etkisi olmayan bir tedavi yöntemi olduğunu gözlemlemişlerdir (Köksoy, 2009: 49, 39). Ancak müziğin insan üzerindeki psikolojik etkisi dinlenen müzik türüne göre farklılıklar arz etmekte ve bu noktada farklı psikolojilere sahip bireylerin aynı müziğe karşı reaksiyonları da birbirinden farklı olabilmektedir (Köksoy, 2009: VI; Akkuş, 2007: 98-103).

Bir Sanat Olarak Müzik: Dinle İlişkisi ve İnsan Psikolojisi Üzerindeki Etkisi

Dini yaşayışın en önemli yönünü duygular oluşturur. James'e göre dinin "ilk ve derin kaynağı" duygulardır (Egemen, 1952: 11). Din duygusu insanı sürekli ilahî âleme yönelten ve oraya doğru yükselme çabası içine sokan bir duygudur. Din duygusunu kuvvetle yaşayan insan, izlenimlerinde, düşünce ve tasavvurlarında, hal ve davranışlarında Allah ile uyum içinde bulunduğunu hisseder, bütün ideallerinin ilahî âlemde de gerçekleşeceği inancı içerisinde, dünyada bulamadığı emniyet ve teselli ihtiyacını bu duygu sayesinde bulur (Hökelekli, 1993: 138-140). Zira din duygusu yüksek bir ideale bağlanmaktan doğan yöneltici ve bağlayıcı bir özelliğe sahiptir ve bu özelliğine binaen sonlunun sonsuz yüce kuvvete yönelmesini, güvenmesini, sığınıp teslim olmasını sağlar (Pazarlı, 1972: 92; Uysal, 1996: 23).

İnsanlara bir duygu ve düşünce aktaran, onlarda beğeni ve hayranlık uyandıran edebiyat, müzik dans, resim, heykel, mimarlık, tiyatro, sinema eserleri gibi sanat ürünleri birer iletişim aracı (Köknel, 1997: 368), fiilen mevcut olan kadar, hasreti çekilen şeylerin de ifade vasıtasıdır (Egemen, 1957, 53). Tolstoy'a göre dini değerler sanat yoluyla aktarılabilir: "Sanat ne keyiftir, ne avuntu, ne de eğlence; sanat yüce bir iştir. Sanat insan yaşamında bilinçli bilgiyi duygulara aktaran organdır" (Tosltoy, 2010: 230). Sanat eserlerinin insanda uyandırdığı estetik duygular eğitim ve kültür düzeyleri, inançları ve toplumsal değerlerin farklılık ve etkinliği oranında kişiden kişiye değişiklik gösterirler (Peker, 2008: 108). Sanat, dinin tabiatında mevcuttur. Dini vecd sanatkâranedir. Güzellik karşısında hayranlık ve teslimiyet, kutsal varlığa teslimiyet gibidir (Sezen, 1998:203). Esasen müzik, sanatların en soyutu olduğu için, İslam'ın getirdiği prensipler etrafında oluşan estetiğin yapısına uygundur (Ayvazoğlu, 1989: 57). En güzel mimarî eserler mabetlerdir, en güzel şiir ve ilahiler dinden doğmuştur. En göz alıcı heykelleri putperestler yapmış, en duygulu mozaikler, freskler ve gravürler dindar ellerden çıkmıştır (Arvasi, 1994: 140-141). Nitekim müziğin geçmişten günümüze bütün toplumlarda etkili bir iletişim aracı olarak kullanıldığı, ibadetlere kazandırdığı manevî boyutu yanında, insanların dini duygularını harekete geçirmede önemli bir araç olduğu bilinmektedir. Yine ibadetlerde teslimiyeti ve içtenliği artırıcı özelliğinden dolayı bütün dinlerde, konuya uzak olan kişilere çağrı yapabilmek, onları bir şekilde etkilemek için musiki sanatından yararlanılmıştır (Akdoğan, 2003: 354-355).

Müzik sanatı insanların içindeki manevi duyguların sesle süslenmesidir ve bireyi ilahi inanca götüren bir yol gibidir. Allah'a olan inancın en güzel ilahilerle dile getirilişi ve bu ilahilerin insanları güzele ve doğruya sevk edişi, din müzik etkileşiminin açık göstergesidir (Keklik, 2006: 31-32). Dolayısıyla müzik, ibadet, sevinç, hüznün, ölüm gibi duygusal yoğunluğu olan toplumsal yaşantı ve tepkilerde duyguların aktarımına yardımcı olarak etkin bir rol üstlenmiş (Köksoy, 2009: 47); geçmişten günümüze ya ibadetin kendisi veya ibadet esnasında insana şevk veren önemli bir araç

olarak kullanıla gelmiştir (Akdoğan, 2003: 347). Nitekim dini törende kullanılan müziğin, katılanları çok rahatlattığı ve onlar üzerinde güçlü bir psikolojik etki meydana getirdiği tespit edilmiştir (Köksoy, 2009: 6).

Din fitrî, tabî ve insanî -menşei itibariyle ilâhî- bir olgu olduğu gibi müzik de din gibi fitrî, tabî ve insani bir olgudur. Bu noktada dinle müzik kesişir ve bir ölçüde de örtüşür. İnsana din duygusunu veren Yüce Yaratıcı ona güzel, ölçülü ve ahenkli seslerden ve nağmelerden tat alma yeteneğini, hatta güzel besteler ve hoş nağmeler seslendirme kabiliyetini de vermiştir. Bu itibarla müziğe ilahi bir sanat gözüyle bakanlar da olmuştur (Uludağ, 2002). Bu durumu müziğin kaynağını açıklamak için ileri sürülen kuramlarda da görmek mümkündür. Bunlardan en çok kabul edileni "Bezm-i Elest" kuramıdır ve Ahmed er-Rufai'ye göre insan, daha henüz ruhlar âleminde iken "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (Kur'an, 7/172) şeklinde işittiği ilahi hitaptan aldığı zevk kalbine yerleştiği için, her ne zaman güzel bir ses veya güzel bir nağme duysa "bezm-i elest" de işittiği o sesin zevki ruhanisini duyar (Güray, 2010: 135).

Dini müzik, Kur'an tilavetinde, ezan okumada, tekbir ve salâvat getirmede, mevlit, ilahi ve benzeri dini metinleri okuma gibi çeşitli şekillerde kendini gösterir. Bunun tabii, fitrî, mutedil ve ölçülü şekli, dini geleneklere uygun tarzı insana güzel duygular yaşatır, dini hayatın canlı ve etkili bir şekilde devam etmesine katkı sağlar, insanı dine ve dince önemli olan hususlara ısındırarak Allah'a yaklaştırır (Uludağ, 2002). Bu sebeple müziğin dini mekânlarda doğduğu ve dini ritüellerin bir parçası olduğu ifade edilmiştir (Yalçınkaya, 1999: 33). Müzikle ilk defa ilgilenen ve insanların müzik ihtiyaçlarını tatmine çalışan din adamları olmuştur. Türklerin İslam'dan önceki dinlerinde de müzik önemliydi ve dini kuralların öğretilmesi, öğütler verilmesi ibadetlerin ve dini törenlerin yapılması sırasında, konuşulan dilin ahenginden yararlanmak için şiir, bu şiirlerin etkisini arttırmak için de müzik kullanılmaktaydı. Nitekim müzik eşliğinde dini törenler yapan ve yaptı-

ran, ayrıca toplumda şifacılık, büyücülük, ruhçuluk gibi özel meşguliyetleri olan Kırgızlarda “baskı-bahşi” Oğuzlarda “ozan”, Altaylılarda “kam”, Yakutlarda “oyun” ve Tunguzlarda “şaman” adı verilen din adamları şiir ve müzik bilen kimselerdi (Keklik, 2006, 27).

Hristiyanlıkta ise ilk dönemlerde ayin ve ibadetlerde müzik yoktu. Kiliseye sonradan giren müzik, dini bir zaruret olarak kabul edilir olmuştur. Böylece kilise müziği, eski Yunan ve İbrani müziği sanatlarının tesiri altında hızlı bir şekilde gelişti, Süryani kiliselerinden başlayarak orta çağın bütün dünyaya hâkim müziği haline geldi (Keklik, 2006, 32-33). Ülken’e göre “orta-çağda müzik mücerret mistik bir ifadeye doğru gitmişti. Garpta Kilise müziği ile İslam âlemindeki Tekke müziği de böyleydi ve bunlarda hâkim olan şey manevî, mücerret ve sembolikti (Ülken, 1957: 35). Topçu’ya göre de, ortaçağ’da resimde, müzikte, mimarlıkta bütün konular ve motifler dinden alınmaktaydı (Topçu, 2006: 184).

Müzik-din etkileşimini güzel bir şekilde yansıtan olaylardan biri de Hristiyanlığın Avrupa’da yayılmasıyla ilgilidir. Nitekim bu süreçte müzik oldukça ön plana çıkmış ve müziğin insanları ortak duygularda birleştirme gücünden Kilise de faydalanmıştır. Hatta Papa I. Gregorius, din ve müzik yoluyla birlik sağlamayı hedeflemiş ve bu amaçla VI. yüzyılda dini solo ve koro şarkıları bir araya toplamıştır (Tanrıkorur, 1998: 42). Bu konuyu ele alan Tanrıkorur, önce “Türklerin tarih boyunca ortaya koymuş olmakla övünebilecekleri ulvi güzelliklerin (tezhîb, hat, nakış, ebru, oyma, halı) mimarideki taş yerine ses’te billurlaşmış şekli olan müzikleri, hangi arterlerle besleniyor, korunuyor ve yüceltiliyordu?” sorularını yöneltilmiş ve bu sorusunun cevabını yine kendisi şöyle vermiştir: “Önce Mehterhane: Amacı, ta Hunlardan beri yabancı ve ürkütücü bir müziğin üç günlük yoldan duyulan gümbürtülü sesiyle düşmanın moralini bozup savaş gücünü kırmak ve korkup kaçışan düşmanını teslim almak suretiyle harbi ortadan kaldırmak (yani kan dökülmesini önlemek) olan askeri müzik okulu ve takımı. Sonra Enderun: Dil, din, ırk farkı gızetmeksizin imparatorluğun

her tarafından gelen yüksek kabiliyetli gençleri alıp yetiştiren saray üniversitesinin müzik bölümü. Sonra Mevlevihane: Kur'an ve Mesnevi derslerinin yanı sıra neyi, kudümü, seması, hattı, tezhibi, ebrusuyla insanı insan yapan bütün güzelliklerin öğretildiği, en büyük bestekârlarımızın yetiştiği, imparatorluğun en ücra köşelerine kadar yayılmış müzik ve güzel sanatlar akademiler ağı. Sonra müzik esnafının teşkilatlandığı loncalar ve nihayet tanınmış bestekârların evlerinde veya umumi lokallerde açıp heveslilerine parasız müzik dersi verdikleri hususi meşkhaneler" (Tanrıkorur, 1998: 54). Nitekim yukarıda da değinildiği gibi Müslümanların yaşadıkları bölgelerde önemli etkinliğe sahip olan tasavvufi kurumların faaliyet alanı Mevlevihaneler, Tekke ve Dergâhlar, asırlar boyu güzel sanatlardan özellikle müziğin öğretildiği birer okul olmuş; bütün tarikatlar, kendilerini ifade etme, tebliğ ve mesaj sunma, dini heyecanı canlı tutma ve ruhi olgunlaşma açısından müziği önemli bir vasıta olarak görmüşlerdir (Akpınar, 2009: 130).

Müziğin kutsallığına ve dinî idraktaki rolüne vurgu yapan Vergote, onu pek çok kimse için bir dini tecrübe tarzı olarak görür, ritmi ve notalarıyla sembolik olan kutsal müziğin, güftesini anlamasalar dahi dinleyenlerin idrak ettiği birtakım niyetleri devreye soktuğunu belirtir. Ona göre dini müzik, din üzerinde açık alanda hareket eden fakat dini inancın ötesinde kalan tecrübeyi uyandırabilir (Vergote, 1999: 136-137). Mevlana'ya göre de müzik ilâhî, semâvî, melekî, kutsî ve ulvî bir menşee sahiptir (Çetinkaya, 2000: 126). Bundan dolayı müzik din, dil, millet, ırk, zaman ve mekân ayırt etmeksizin tüm insanlığa aynı duyguları paylaştırabilmiş (Gönül, 2007: 78); tarih boyunca insanlara ilham kaynağı olarak, sosyal bilincin ve dini inancın ifade edilmesinde etkin rol oynamıştır (Çoban, 2005: 67).

Müzik, İslami geleneğe de her dönemde dini hükmü en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu konuya değinen Gazali, İhya'sında müziğin dini hükmünü incelemiş (Bkz: Gazali, 1973: 677-705) ve esas itibarıyla müziğin hoş, ölçülü ve manalı bir ses olması nedeniyle mubah olduğunu, haramlığının ise zatından ve

hakikatinden değil haricî sebeplerden dolayı olduğunu kanaatine varmıştır (Odabaşı, 2001: 100). Sonuç olarak müzikte önemli olanın, müziğin kendisinden çok, nerede, ne zaman ve hangi koşullarda yapıldığı ve bu sorulara verilecek yanıtların Allah'ın özellikle yasak kıldığı konularla ilgisi olup olmadığı (Sağlam, 2001: 27) düşüncesi egemen olmuştur. Görüldüğü gibi müzik, değişik din ve milletlere mensup olsalar bile tarih boyunca toplumların psikolojik büyülerinden vazgeçemediği ve hayatın her alanında icra ede gelip gücünden faydalandığı bir araç olmuştur. Biz de bu makalemizde duygu ve düşünceleri kendine mahsus bir tavırla ve yanık bir edayla, insanı hüznü ve düşünceye sevk eden melodilerle ifade edici bir tarz olarak mersiyelerin liseli ergenler üzerindeki müziksel, dini ve psikolojik etkilerini incelemeyi hedefledik. İşte aşağıda yer alan çalışma Müzik-din etkileşiminin güzel bir örneğini yansıtan Kerbelâ mersiyelerini inceleme konusu kapsamaktadır.

A-Araştırmanın Yöntemi

1-Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacına geçmeden önce din psikolojisi biliminin metot ve yöntemine kısaca değinmek gerekmektedir. Bilindiği gibi din psikolojisi, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi değerler ve gerçeklik ilkeleri koymaksızın öznel dinsel yaşayışı psikolojik bir bakış açısıyla anlama ve açıklama çabası güder. Temel tarihi ve dini kaynaklardaki nesnel bilgilerden ziyade halkın dini inanç ve değerleri, dini tutum ve davranışları gibi öznel alanlarla ilgilenir. (Kayıklık, 2011: 34) Hiçbir dinin savunmasını yapmaz, ona bilimsel geçerlilik kazandırma gayreti içinde olmaz. (Certel, 2003: 36) Psikolojik bir bakışla toplumu oluşturan fertlerin deruni dünyalarında meydana gelen dini duygu, düşünce, inanç ve bir bütün olarak dini şuurun, onun şahsiyetine yansımaları ve buradan hareketle toplumun dini ve sosyal hayatına yansımalarını göz önüne alır. (Şentürk, 2010, 165) Din Psikolojisi görme, işitme, dokunma, koklama, tatma, acı duyma gibi duyular ve buna benzer diğer duyusal iletkenlerle kazanılan müşahedelerin dini inançla ilişkisini ve onların birbiri üzerindeki etkisini inceler. Bundan başka dini semboller, sanat eserleri,

dil ve müzik vasıtasıyla kazanılan müşahedelerin incelenmesi de Din Psikolojisi açısından önemlidir. (Yavuz, 1982: 95)

Araştırmanın amaç ve önemine gelince, öncelikle bireylerin dini duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını etkileyen çok çeşitli sebepler vardır ve bunlardan biri de dini müziktir. Kimi zaman duyguları yönlendirmede kimi zaman toplumu uyarmada, kimi zaman ise birlikteliği sağlamada kullanılan müzik, insanlığın varoluşundan itibaren farklı biçimlere bürünerek, fakat sosyopsikolojik özelliklerini koruyarak toplumların kültür ağları içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Böylelikle müzik aidiyet, toplumsal onay, prestij ve statünün muhafazası, tehditlere karşı korunma ve kendini gerçekleştirme gibi psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında oldukça önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Demir, 2006: 44). Müzik, tarihsel süreçte dini hükmü en çok tartışılan konulardan biri olmasına rağmen, diğer toplumlarda olduğu gibi Müslüman toplumlarda da icra edile gelmiş ve sürekli önemini artırarak günümüz gençlerinin de vazgeçemediği, her zaman iç içe oldukları bir etkinlik halini almıştır. Dolayısıyla dini müziğin ergenlerde hem dini duygu, düşünce ve aidiyet bilinci oluşturmada hem de bu değerlere dinamizm kazandırmada nasıl bir rol üstlendiği araştırılması gereken bir konudur. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar bireylerin dini tutum ve davranışlarını ve bunlara etki eden süreçleri incelemeyi hedefleyen Din Psikolojisine önemli bir katkı sağlayacaktır.

2-Araştırmanın Problemi

Araştırmamızın problemi, Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem'de Kerbela'da şehadetinin yıldönümü vesilesiyle belli zaman ve mekânlarda gerçekleştirilen ritüeller çerçevesinde okunan ve dini-tasavvufi müzik türü olan mersiyelerle, İğdır il merkezinde değişik liselerde eğitim gören ergenlerin müzik, Hüseyin ve ölüm alguları ile dine yönelişleri arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim olduğunu tespitiye yöneliktir.

3-Araştırmanın Hipotezi

Araştırmamızın temel hipotezi, "İğdır'da Aşure etkinliklerine katı-

lan liseli ergenlerin değişik demografik özellikler ve bağımsız değişkenler açısından dinledikleri Kerbela mersiyeleri ile müzik, Hüseyin ve ölüm algıları ile dine yöneliş duyguları arasında ilişkisel bağ vardır” ifadesiyle özetlenebilir.

Dini bir müzik türü olarak mersiyeler ve onların şiirsel veya melodili, solo veya koro şeklinde toplanma alanlarında ve özellikle mezarlıklarda okunmasının toplumun gelenekleri ve değerleriyle uygunluk arz ettiğini varsayabiliriz.

Ülkemiz dindarlarının din algıları ve dindarlık tutumlarının müzikle ilgili düşünce ve tercihlerinde de etkili olabileceğini varsayabiliriz.

Peygamberimizin torunu olan Hz. Hüseyin bütün Müslümanlarca ortak bir değer ve sembol bir isimdir. Bilindiği gibi yakınlarıyla birlikte iken şehit edilmiş ve bu durum geçmişten günümüze Sünni olsun Şii olsun bütün dünya Müslümanları tarafından menfur bir olay olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan araştırmanın yapıldığı bölgede geçmişten günümüze Azeri-Kürt, Sünni-Şii Müslümanlar bir arada yaşamaktadır. Ancak bu çoklu yapının “müzik, Hüseyin ve ölüm algıları ile dine yönelişleri” açısından liseli ergenlerin tercihlerinde farklı tutumlara sebep olabileceğini varsayabiliriz.

Günümüzde büyük bir önem kazanan ve yaygınlaşan kitle iletişim araçları ergenlerin müziğe ulaşmalarında ve müzik dinlemelerinde etkin durumdadır. Bu noktada ergenlerin Türkçe, Kürtçe ve Azeri lehçesiyle müzik dinlemeyi tercih etmeleri söz konusu olsa da Türkçe dinlemeyi tercih edeceklerini varsayabiliriz.

4-Araştırmanın Evren-Örnekleme ve Sınırlılıkları

Bu araştırma empirik bir çalışmadır ve evreni, Iğdır il merkezindeki liselerde eğitim gören öğrencilerdir. Ön çalışmalar yapıldıktan sonra hazır hâle getirilen anket soruları 10 Muharrem Aşure etkinliklerinin hemen sonrasında il merkezindeki dört ayrı lisede (Iğdır Lisesi, Cumhuriyet Lisesi, Anadolu Lisesi ve Endüstri Meslek Lisesi) öğrenim gören ve yaşları 15-18 olan 585 lise öğrencisine uygu-

lanmıştır. Araştırma standartlarına göre örneklem grubu evrenimizi temsil gücüne sahiptir. Toplamda daha fazla sayıda kimseye anket uygulanmış olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle bir kısım anketler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ayrıca araştırma, yapıldığı zaman dilimiyle sınırlı olduğu gibi herhangi bir ölçek geliştirmeyi de hedeflememektedir.

5-Verilerin Toplanması, Çözümü ve Yorumlanması

Araştırmamız kapsamında yer alan anketin ilk bölümünde 'cinsiyet', 'okul', 'ekonomik durum', 'mateme katılım sebebi', 'annebabanın eğitimi', 'müzik dili' ve 'bilgi düzeyi' gibi değişkenlerle ilgili 7 soru, diğer bölümde ise dini müzik olarak mersiyelerin ergenler üzerindeki etkisini din psikolojisi açısından tespiti yönelik 12 soru mevcuttur. Bu sorular 'müzik', 'Hüseyin', 'ölüm' ve 'dine yöneliş' şeklinde dört faktör olarak kurgulanmıştır. Çalışmamızda faktörlerin geçerlilik ve güvenlik analizleri yapılmış ve ayrıca faktörlerden bağımsız bazı sorular da farklı şekilde değerlendirilmiştir. Cevapların üç seçenekli olarak düzenlendiği ölçekte katılımcıların ilave görüş ve açıklamaları için açık uçlu sorulara yer verilmiş ve değerlendirmelerde bu bilgilerden faydalanılmıştır. Verilerin analizinde alandaki uzmanların desteği alınmış ve sonuçlar SPSS programındaki analiz teknikleri (Ki-Kare Testi) kullanılarak elde edilmiş; değişkenler arasında nasıl bir ilişki olduğu ve bunların anlamlılık derecesi üzerinde durulmuştur. Analizlere öncelikle katılımcıların "On Muharrem aşure etkinlikleri bağlamında mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi-niz?" sorusuna yaptıkları "referans alanı" tercihleri açısından başlanmıştır. Zira bu araştırmanın temel değişkenidir. Ayrıca makalenin sınırları göz önüne alınarak diğer bazı değişkenlere de kısmen değinilmiştir.

6-İlgili yayın ve araştırmalar

Ülkemizde çalışma alanımızla ilgili az da olsa bazı araştırmalar mevcuttur. Bunlardan biri "Türk Toplumunda Müzik ve Eğlence Anlayışı ile Din Duygusu Arasındaki İlişki" adıyla yapılan ve Türkiye'de din-müzik ilişkisini inceleyen doktora çalışmasıdır. Odaba-

şı (2001) tarafından 1994-1995 yılları arasında İstanbul'da toplam 1028 kişi üzerinde yapılan ve Türk Toplumunda müzik anlayışı ile din duygusu arasında bir ilişkinin var olup olmadığını, var ise hangi durumda bulunduğunu tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmada dinlenen müzik türleri, müzik türlerini tercih etme ve etmeme sebepleri ile deneklerin dini duygu ve yaşantıları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada, farklı dinî gruplara mensup kişilerin müzik beğenilerinde farklılıkların olduğu değinilmiştir (Odabaşı, 2001: 223).

Düzgüner, (2007) Mevlevî ayin müziğinin insan psikolojisi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla 2005 yılında Konya Mevlana Kültür Merkezi'nde icra edilen Semâ Ayinlerini izleyen ziyaretçilerden 415 kişiye anket uygulamış ve bu çalışmasında Mevlevî Semâ Ayini ve Mevlevî Mûsikîsinin insanlar üzerinde büyük ölçüde olumlu etkiler bıraktığı sonucuna ulaşmıştır (Düzgüner, 2007: 210).

Hökelekli, (2010) 2008 yılı Aralık ayında, Bursa merkez ve Mudanya ilçesinde değişik yaş ve cinsten genç ve yetişkin kişilere uyguladığı ve 200 kişinin katıldığı alan araştırmasında, deneklerin mevlitle ilgili tutumlarını incelemiştir. Hökelekli bu araştırmasında, duygu ve tecrübenin dindarlığın önemli boyutlarından birisi olduğunu, insanların dinî bilgilenmeye ihtiyaçları olduğu kadar, dinî duygu ve tecrübeler yaşamaya da ihtiyaçları bulunduğunu, dolayısıyla duygusal yönün geliştirilmesi için dinî musiki ve geleneksel sanat ve edebiyat eğitimine yer verilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve mevlit törenlerinin, musiki ve makam eğitimi almış, güzel ve sesi içli olan görevliler tarafından icra edildiği zaman insanlarda büyük bir duygusal etki meydana getirdiği sonucuna varmıştır (Bkz.: Hökelekli, 2010: 379). Burada içeriklerine kısaca değindiğimiz, bir kısmını da kaynakçada gösterdiğimiz çalışmalar ve bu araştırmamız müzik din ilişkisi, müziğin dini duygulara etkisi ve psiko-sosyal açıdan müziğe yaklaşım olarak bir başlangıç niteliğindedir ve bu alandaki çalışmaların konunun önemine binaen devam ettirilmesinin gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

B-Bağımsız değişkenler:

Bu bölümde kişilerin demografik özelliklerini ve birtakım tercihlerini irdeleyen sorular ve cevaplar yer almaktadır.

Tablo: 1. Cinsiyet

Cinsiyet	N	%
Kız	297	50,8
Erkek	288	49,2
Toplam	585	100,0

Ankete katılanların 297 (% 50,8)'si kız, 288 (% 49,2)'i erkektir.

Tablo: 2. Okul

Okul	N	%
İğdır Lisesi (IL)	302	51,6
Cumhuriyet Lisesi (CL)	148	25,3
Atatürk Lisesi (AL)	67	11,5
Endüstri M. Lisesi (EML)	68	11,6
Toplam	585	100,0

Tablo 2'de okulların dağılımına yer verilmiştir. Buna göre 302 katılımcı ile IL ilk sırada yer alırken onu sırasıyla 148 kişi ile CL, 67 kişi ile AL ve 68 kişi ile de EML takip etmektedir.¹

Tablo: 3. Ailenin ekonomik durumu

Ekonomik Durum	N	%
İyi	216	39,7
Orta	260	47,8
Düşük	68	12,5
Toplam	544	93,0

Tablo 3'e göre ailesinin ekonomik durumu hakkında bilgi veren katılımcılardan 476 (% 87,5) kişi, "iyi" ve "orta" gelir düzeyi ile büyük çoğunluğu temsil etmektedir. Ayrıca 41 kişi soruyu yanıtızsız bırakmıştır.²

Tablo: 4. On Muharrem Aşure etkinliklerine katılım sebebiniz?

Katılım sebebi	N	%
Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımın dolayı katıldım	269	46,0
Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgimden dolayı katıldım	250	42,7
Toplam	519	88,7

¹ Araştırma yaptığımız liselerin isimleri tabloda kısaltmalarıyla birlikte verildiğinden çalışmamızda bundan sonra sadece kısaltmalar yer alacaktır.

² Çalışmamızın örneklem sayısı bilindiği gibi 585 kişidir. Ancak tabloya da yansıdığı gibi 41 kişi ailesinin ekonomik durumu ile ilgili soruyu yanıtlamamıştır. Çalışmamızda diğer tablolarda da benzeri durumlar söz konusu olduğunda tablolarda sadece yanıtlayanların sayısı yer almaktadır.

Tablo 4'de "On Muharrem Aşure etkinliklerine katılım sebebiniz?" şeklinde yöneltilen soruya katılımcılardan 269 (% 46,0) kişi "Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan dolayı katıldım" derken 250 (% 42,7) kişi de "Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgimden dolayı katıldım" cevabını vermiştir.

Iğdır: Aşure Etkinliklerinin Gerçekleştirildiği Önemli Bir Merkez

Aşure etkinliklerinin gerçekleştirildiği Iğdır, Kars ve Ağrı illeriyle, Ermenistan, Nahcivan ve İran gibi üç ayrı ülkeyle komşuluk yapan, etniksel kökenin ve mezhepsel inancın iç içe olduğu bir şehirdir. Iğdır'da genelde 3 ayrı etnik köken yaşamaktadır. Bunlar Azeriler, Kürtler ve Terekemelerdir. Iğdır'da yaşayan Azerilerin neredeyse tamamı Caferi'dir. Iğdır'da Caferilikle Azerilik özdeşleşmiş durumdadır. Iğdır'ın yerlisi olan diğer bir grup da Kürtlerdir. Kürtlerin tamamına yakını Sünniliğin Şafii kolundandır. Iğdır'da yaşayan ama Iğdır'ın yerlisi olmayıp yıllar önce Ahıska'dan gelip devlet tarafından buraya yerleştirilen diğer bir grup ise "Ahıska Türkleri" olarak da bilinen Terekemeler'dir. Terekemeler'in büyük bir çoğunluğu Hanefi'dir (Demirci, 2006: 6-7). Buna göre Tablo 4'e yansıyan soruya katılımcılardan etkinliklere "hem bir Caferi olduğu hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığı" dolayısıyla katıldığını referans eden 269 (% 46,0) kişi genelde Azeri ve Şii Müslümanlardan iken, etkinliklere "hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgi" dolayısıyla katıldığını referans eden 250 (% 42,7) kişinin de genelde Sünniliğin Şafii kolundan olan Kürtlerle ve yine Sünniliğin Hanefi kolundan olan Terekemeler'den olduğu gözlenmiştir. Burada üzerinde durduğumuz noktayı katılımcıların "On Muharrem Aşure etkinliklerine katılım sebebiniz?" değişkeni ile "Okulunuz" değişkeninden oluşan aşağıdaki tablodan da (5) izleyebiliriz:

Tablo: 5. Katılımcıların okuduğu okullar ve referans alanları

On Muharrem Aşure etkinliklerine katılım sebebiniz?			
Okul (Lise)	Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan dolayı katıldım	Etkinliklere hem bir izleyici hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgimden dolayı katıldım	Toplam
İğdir Lisesi (İL)	191 (% 36,8)	71 (% 13,7)	262 (% 50,5)
Cumhuriyet Lisesi (CL)	38 (% 7,3)	93 (% 17,9)	131 (% 25,2)
Atatürk Lisesi (AL)	8 (% 1,5)	50 (% 6,6)	58 (% 11,2)
Endüstri M. Lisesi (EML)	32 (% 6,2)	36 (% 6,9)	68 (% 13,1)
Toplam	269 (% 51,8)	250 (% 48,2)	519 (% 100)

Katılımcıların okullarının ve referans alanlarının yansıtıldığı Tablo 5'e göre ankete İL'den katılanlar 262 (% 50,5) ile çoğunluğu teşkil etmektedir. İL, araştırmamız kapsamındaki dört liseden biridir ve konum olarak ilde en merkezi yerdedir. Gözlemlerimize göre mevcudunun çoğunluğunu Azeri ve Şii gelenekten gelen öğrenciler oluşturmaktadır ki anketimize yansıyan verilerde bu sayı 191 (% 36,8)'dir. Bu lisede Kürt vatandaşlarımızın ve dışarıdan değişik vesilelerle İğdir'a gelip il merkezinde ikamet eden vatandaşlarımızın çocukları da eğitim görmektedir ve genelde Sünni gelenekten gelen bu katılımcıların sayısı da 71 (% 13,7)'dir. Araştırmamız kapsamındaki ikinci lise ise il merkezindeki CL'dir ve konum olarak ikinci yerdedir. Bu lisedeki oran tablo 5'e göre 38 (% 7,3) kişi ile Şii gelenekten gelenler ve 93 (% 17,9) kişi ile Sünni gelenekten gelen öğrencilerdir ki gözlemlerimiz İL'de olduğu gibi bu sonucu da teyit etmektedir. İl merkezine göre konum olarak üçüncü derecedeki diğer iki liseden birisi olan AL'den katılanların 8 (% 1,5)'i Şii gelenekten, 50 (% 25,2)'si de Sünni gelenek gelmektedir. EML'deki oran ise (36 % 6,2; 32 % 6,9)'dur. Bu değerler birbirine oldukça yakındır. Diğer taraftan EML ile AL aynı semtte eğitim vermelerine ve hatta okullardaki öğrenci dağılımını okullara en yakın semtlerde oturan aileler belirlemesine rağmen kanaatimizce meslek eğitimi veren bir lise olması sebebiyle il genelinden ve her bir semttten öğrencisi mevcuttur ve tablodan da anlaşılacağı üzere gelenekler itibariyle birbirine yakın oranlarda tercih edilmiştir.

Tablo: 6. Anne-Babanın eğitim düzeyi

Anne-Babanın eğitim düzeyi	N	%
İlkokul	288	49,7
Ortaokul	98	16,9
Lise	108	18,7
Üniversite	35	6,0
Okuryazar değil	50	8,6
Toplam	579	100

Anne-Babalardan 50 kişi (% 8,6) okuryazar değilken, ilkokul mezunu olanlar % 49,7 oranıyla 288 kişi kadardır. Diğer oranlar da tabloda görülmektedir.

Tablo: 7. Müzikleri hangi dilde dinlemeyi tercih edersiniz?

Müzik Dili	N	%
Türkçe	232	39,7
Azerice	139	23,8
Kürtçe	180	30,8
Diğer	11	1,9
Toplam	562	96,1

Dinlenen müzik türü kadar hangi dilde dinlenildiği de önemlidir. Ana dili Türkçe ve Kürtçe olan birinin en iyi bildiği dilde müzik dinlemeyi tercih etmesinden daha tabii bir şey olmaz. Anket verilerine göre katılımcıların % 39,7 (232) gibi büyük bir çoğunluğu müzik dili olarak Türkçeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Türkçenin ardından 180 kişi ile Kürtçe ve 139 kişi ile Azerice gelmektedir. Bölgede Azeri Türkçesi ve Kürtçe dili yaygın olsa da çoğunluğun Türkçeyi tercih ettiği görülmektedir.

Tablo: 8. Hz. Hüseyin'in hayatı ve Kerbela'da şehit edilmesi konusunda bilgi düzeyiniz nasıldır?

Bilgi Düzeyi	N	%
Bilgim yeterlidir	259	51,4
Bilgim yetersizdir	222	44,0
Hiçbir bilgim yoktur	23	4,6
Toplam	504	86,2

Üstteki Tablo 8'den anlaşılacağı üzere katılımcılara "Hz. Hüseyin'in hayatı ve Kerbela'da şehit edilmesi konusunda bilgi düzeyiniz nasıldır?" sorusu yöneltilmiştir. Cevaben 259 kişi bilgim "yeterlidir" derken 222 kişi de bilgisinin "yetersiz" olduğunu belirtmiştir. "Hiçbir bilgim yoktur" diyenler ise 4,6'lık oranla 23 kişi olmuştur. Diğer taraftan Hz. Hüseyin'in doğum ve vefat tarihlerinin sorulduğu başka bir soruyu deneklerden ancak 20 kadarı ce-

vaplayabilmiştir. Katılımcıların dini bilgi kaynaklarına gelince, etkinliklere “hem bir izleyici olarak hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgimden” dolayı katıldım diyen kız öğrencilerden bazıları okul dışından dini bilgilerini nereden aldıkları sorusuna camiden, Kur'an Kursundan, dini sohbetlerden karşılığını verirken erkek öğrenciler de camiden, medreseden, yurttan, sofilerden aldıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcılardan etkinliklere “hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan” dolayı katıldım diyen kız öğrenciler ise dini bilgilerini mollalardan, İran'dan, müçtehitten, baba ve dede gibi aile fertlerinden ve sohbetlerden aldıklarını dile getirmişlerdir. Erkek öğrenciler ise mollalardan, Şia kitaplarından, önderlerinin kitaplarından, ailelerinden, katıldıkları dini sohbetlerden dini bilgi edindiklerini ifade etmişlerdir.

C- Faktörler

Araştırmamızda yer alan faktörler çalışmanın boyutunu sınırlandırma zaruretiyle birlikte konu bütünlüğü de dikkate alınarak 'cinsiyet', 'okul', 'ekonomik durum', 'mateme katılım sebebi', 'anne-babanın eğitimi', 'müzik dili' ve 'bilgi düzeyi' gibi demografik değişkenlerin ancak bir kısmı açısından değerlendirilecektir. Söz konusu değerlendirmeler 'müzik', 'Hüseyin', 'ölüm' ve 'dine yönelik' faktörleri bağlamında gerçekleştirilecektir.

1- Müzik Faktörü

Araştırmamız kapsamında yer alan temel dört faktörü öncelikle deneklerin 10 Muharrem aşure gününe, ondan önceki ve kısmen sonraki günlerde gerçekleştirilen etkinliklere katılım sebebi olarak gösterdikleri gerekçe ve bilgiler açısından değerlendirmeyi tercih ediyoruz. Devamında da 'cinsiyet', 'okul', 'ekonomik durum', 'anne-babanın eğitimi', 'müzik dili' ve 'bilgi düzeyi' gibi demografik değişkenlere az da olsa değineceğiz. Ancak konuya önemine binaen 10 Muharrem aşure etkinlikleri ve mersiyeler hakkında bilgi vermekle başlayacağız.

Aşure Etkinlikleri

Caferiliğin temel karakteristiğini yansıtan aşure matemlikleridir.

Camilerde aşure hazırlıklarına muharrem ayına birkaç hafta kala başlanır. İlk iş olarak önceki yıllarda desteye katılmış, yaşları 15-25 arasında değişen gençlerden "deste"³ kurulur ve okunacak mersiye-ler tespit edilir. Deste hemen provalara başlar, hem mersiye-ler ezberlenir hem de mersiye söylenirken nerede sine dövüleceği, nerede başa vurulacağı ve nerede zincir kullanılacağı öğrenilir. Bu arada giyilecek siyah elbiseler hazırlanır. "Yâ Hüseyin", "Lebbeyk yâ Hüseyin", "Yâ İmâm" gibi çeşitli yazıların yazıldığı bantlar ayarlanır.

Muharrem ayı geldiğinde desteler camilerde akşam namazın-
dan sonra mersiye-ler eşliğinde sine dövmeye başlarlar. Cemaat de
desteyi sessizce takip eder, bir kısmı da okunan mersiye-lere katılır.
Bu arada mollalar, 9 Muharrem'e kadar her gün namazlardan son-
ra Kerbela olayı ile ilgili konuşmalar yapar ve konuşmalarının
sonunda "mersiye" okurlar. Muharrem'in 10'u geldiğinde desteler,
sabah namazından sonra cami dışında mersiye okuyup sine döver-
ler ve zincir vururlar. Özellikle bayanlar, mersiye okurken ağlar,
gözyaşı dökerler. Bayanlar genellikle siyah giyinirler ve başlarında
siyah örtünün üzerine "Ya Zeynep" ya da "Ya Rugeyye" yazılı
bantlar takalar. Erkek deste de yine siyah yakasız bir kıyafet giyer,
başlarına "Ya Hüseyin" yazılı bantlar takarlar.

Camilerdeki törenler tamamlandıktan sonra herkes mezarlığa
doğru yürümeye başlar. Yollar trafiğe kapatılır. Yolun ortasında
deste grupları, yol kenarında ise diğer insanlar mezarlığa yürürler.
Toplu aşure töreni sabah saatlerinde mezarlığının boş alanında
yapılır. Mezarlık mahşeri bir kalabalığa bürünür. Mollalar⁴ günün
anlamını anlatan konuşmalar yaparlar, ağlayarak ve o gün Kerbe-
la'da yaşananları dramatize ederek çok dokunaklı bir şekilde mer-
siye okurlar. Orada bulunan halkın bir kısmı bu mersiye-lere göz-
yaşlarıyla eşlik ederler. Aşure için toplu tören, ölümü hatırlatması
ve o günün acısını daha içten yaşatabilmesi amacıyla mezarlıkta

³ Deste, matemlerde mersiye söylemek, sine dövmek (göğse vurmak) ve sırta zincir vurmak üzere cami çevresinde oturan gençlerden meydana gelen bir çeşit "ağıt" ekibidir.

⁴ İğdir'da Şii din adamları için "Molla" ifadesi de kullanılmaktadır.

yapılır. O gün dindarlık derecesi ne olursa olsun hiç kimse işe gitmez, hiçbir dükkân açılmaz (Üzüm, 1993: 332-336; Demirci, 2006: 49-50).

Aşure günlerinde söylene gelen ve o günün anlamını en güzel bir şekilde dile getiren dini-edebi müzik eserleri olan mersiyelere kısaca değinebiliriz.

Dini ve Tasavvufi Müzik Türü Olarak Mersiye

Dini duygu ve düşünceleri ifade etmek için dini içerikli metinlerin müzik kuralları içerisinde icra edilmesine ve dini amaçlı yapılan sözlü ve sözsüz müziklere dini müzik denmektedir. Bir dini musiki formu olan mersiyeler de tasavvuf musikisi formları arasında yer almaktadır (Çakır, 2009: 13, 101). Dini ve tarihî olayların, çeşitli sanat eserlerinin meydana getirilmesinde sanatkârlara hareket noktası veya ilham kaynağı olduğu gibi hem dini, hem de tarihî tarafı bulunan Kербela olayının da mimari, tiyatro, minyatür, müzik ve edebiyata yansıdığı ve bu alanlarda sanat eserlerinin doğmasına yol açtığı bilinen bir gerçektir (Çağlayan, 1997: 25).

Mersiyeler, eski Türk şiirinde *sagu*, halk şiirinde “ağıt” ve divan şiirinde de “mersiye”⁵ olarak adlandırılan (Çağlayan, 1997: 1) lirik bir şiirdir ve birinin ölümü üzerine duyulan teessürü ifade etmek için yazılır (Mevlevi, 1973: 97). Dini tasavvufi edebiyatımızda, Ehl-i Beyt sevgisini ve Hz. Hüseyin’in yaşadığı elim hadiseyi dile getiren şiirlere mersiye veya Kербela mersiyesi denilir (İsen, 1994: XII). Bu eserlerin yazılma ve söylenme nedeni, Kербela’da şehit edilen Ehl-i Beyt hakkında duyulan üzüntüyü dile getirme ve Ehl-i Beyt muhabbetini kalplere yerleştirme çabası olmuştur (Turabi, 2010: 262). Mersiye denilince çoğu zaman akla ilk gelen, Kербela olayları sonucunda şehit olan Hz. Hüseyin için yazılan mersiyeler olmuştur. Bu kanaatin ortaya çıkmasında Hz. Hüseyin’in Hz. Peygamberin torunu ve Hz. Fatma’nın ciğerparesi olması yanında siyasî cereyanların ve Tekke edebiyatının da etkisi olmuştur (Çağlayan, 1997: 34). Hz. Hüseyin için ilk mersiye, şehit edildikten sonra Şam’da bulunan ve kendisine yas tutan Ehl-i Beyt hanımları

⁵ Biz çalışmamızda “mersiye” sözcüğünü kullanmayı tercih ettik.

tarafından söylenmiş; olay Medine’de duyulduğunda da özellikle Ebu Talib’in oğlu Akil’in kızı çok tesirli şiirler söyleyerek bütün Medine halkını ağlatmıştır (Çağlayan, 1997: 25, 35-36). Kendine mahsus bir tavrı yanık bir edası mevcut olan mersiyeler, insanı hüznü ve düşünceye sevk eden melodilerle okunur. Gerek bestelenmiş olan gerekse irticalen söylenmiş bulunan mersiyelerde bu özellik açıkça görülür (Çağlayan, 1997: 28; Turabi, 2010: 265).

Mersiyelerde ölen kişinin olumlu özellikleri ve değeri anlatılarak övgüsü yapılır; ölenin arkasında bıraktığı acı duygusal üslupla anlatılır. Kaynaklar insanoğlunun ilk söylediği şiirin mersiye olduğunu, en eski mersiyenin de Kâbil’in Habil’i öldürmesi üzerine Hz. Âdem tarafından söylendiğini kaydeder (Arslan, Erdoğan, 2009: 54). Ölüye övgü, bütün mersiyelerin ana temasını oluşturur. Kimi mersiyelerde de abartılar sezilir. Bunlarla birlikte o topluluğun sosyal durumları, gelenekleri, düşünceleri, doğa ve insan ilişkileri bütün çıplaklıklarıyla girer mersiyelere. Öldürülen kişilerin öldürüldükleri andaki durumları, can çekişmeleri en küçük ayrıntılara kadar, yalın ve acımasız bir şekilde verilir (Kemal, 1994: 30).

Mersiyeler dünyanın geçiciliği, gaddarlığı, zalimliği, feleğe sitem, yas, övgü, olayın tasviri ile duâ ve temenni gibi bölümlerden oluşur. Kerbelâ mersiyelerinde de bu özellikler vardır ve öncelikle yaşanan elim olay hafızalarda canlandırılır ve katılımcıların yasa iştiraklerini sağlar. Şairler öncelikle geleneğe uyararak feleğe sitem etme yanında daha çok cinayete sebep olan Yezîd ve Şimr’i suçlarlar. Ardından da mersiyelerin esas yazılma amacı olan ve ölen kişinin kaybından duyulan üzüntüyü dile getirirler. Burada şair bizzat kendisi yas tutup ağladığı gibi başkalarını da ağlatır. (Muharrem ayında şâd olmak Yezîd’e benzemek olduğu için inlemek, ağlamak, yaka yırtmak, saç yolmak, karalar giymek, sine dövmek ve bağrına taş basmak gibi matem adetleri icra edilir). Hz. Hüseyin’in Hz. Peygambere, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hamza ve Hz. Hasan’a yakınlığı zikredilir; onlarla ilişkisi anlatılarak soyunun yüceliği övülür. Daha sonra da ölene Allah’ın rahmet etmesi, kabrinde rahat olması ve Cennet’e gitmesi, geride kalanlar için ise

sağlık, uzun ömür ve sabır vermesi için dua edilir; Yezîd'e ve kendisine yardımcı olan kimselere de beddua edilerek ceza görmeleri stenir (Çağlayan, 1997: 54-65).

Günümüzde halk arasında yaşayan mersiyelerin dilinin ağır olmasından dolayı son yıllarda bir hayli yeni mersiyeler üretilmiştir.

Azeri lehçesiyle yazılan ve okunan bu mersiyelerden birkaçın bazı bölümler şöyledir:

Şanlı gıyamda mezlum şehidler
Bizlere örnektir Eliyyi ekber
Gasımu Ebbas yolunu bekler
Haydi, İslâm'a ey muvahhidler
Ellahü ekber ellahü ekber
Âşûrâ günü Kerbela mahşer (nakarat)
Diriltti Hüseyin bugün cihadı
Zeynep Kerbela'nın dili feryadı
Hüseyin'in gıyamu boşa olmadı
Yıhıldı tahtlar ve saltanatlar

Başka bir mersiye:

Her yer olup Kerbela
Her günümüz aşure
Gel Hüseyin yasına
Ey yadigâr-ı Zehra
Edrikni yâ Mehdî
Edrikni yâ Mehdî
Mehdî vurur sineye
Ağlar ceddi Hüseyin'e
Bizde eza sahlıyah
Mezlumi Kerbela'ya

Meşhur bir başka mersiye:

Hüseyin bizim canımız
Ölüptür imamımız
Şehâdet şiarımız
Aşure feryadımız
Zehrâ geliptir yasa
Vurah sineye başa
Ehl-i beyt-i Muhammed

Eyler bizi temaşa

Bir diğer mersiye

Esgerim oklanır
Ekberim doğranır
Yüreğim dağlanır
Gollarım bağlanır

Sen de yaralı Hüseyin can
Men de yaralı
Bu mateme âlem ağlar
Zehra bu gün gara bağlar

Hanım ya Fatıma gel Kerbela'ya
Düşüp oğlun Hüseyin gör ne belaya

Mersiye formunda yazılan manzumelerden, aşağıdaki örnekte bu görüldüğü gibi ilahi formatında olanlarda vardır.

Şehitlerin ser çeşmesi
Enbiyanın bağı başı
Evliyanın gözü yaşı
Hasan ile Hüseyin'dir.

Muhammed'dir dedeleri
İmam Ali babaları
Fatma ana kuzuları
Hasan ile Hüseyin'dir.

Kerbela'nın yazıları
Şehid olmuş gazileri
Arşın çifte küpeleri
Hasan ile Hüseyin'dir.

Dedesiyile bile varan
Kevser ırmağında duran
Susuz ümmete su veren
Hasan ile Hüseyin'dir.

Kerbela'nın ta içinde
Nur parlar siyah saçında
Yatar al kanlar içinde
Hasan ile Hüseyin'dir.

Yunus der ki dünya fani
Bizden evvel gelen hani
Sekiz cennetin sultanı

Hasan ile Hüseyin'dir
(Âşık Yunus)⁶

Deneklerin mateme, mezarlık ziyareti ve yürüyüşlere katılıp katılmama durumları

Araştırmamızda deneklere mateme, mezarlık ziyareti ve yürüyüşlere katılıp katılmadıkları da sorulmuştur. Bunlardan 10 Muharrem gününde gerçekleştirilen etkinliklerine katılmayanlar vardır ancak bu onların aşure günü öncesinde ve kısmen sonrasında yapılan etkinliklerden hiç birini paylaşmadıkları anlamına gelmemektedir. Her ne kadar asıl etkinlik 10 Muharrem'de yapılıyor olsa da yine Muharrem'in ilk günlerinden itibaren değişik camilerin etrafında toplanan gruplar akşam namazından sonra şehir meydanına anmanın yapıldığı alanına kadar gelirler ve böylece merkezde ortak programlar yapılır. Dolayısıyla topluca yapılan ve 10 gün kadar süren aşure etkinliklerine şehirde ikamet eden kimselerin ilgi duymaması ve hatta katılmıyor olması neredeyse mümkün gözükmemektedir. Nitekim gözlemlerimize göre gençler, bu etkinliklere ilgisiz kalmamakta hatta bu yıl olmasa da önceki yıllarda bir veya birkaç kez katıldıklarını ifade etmektedirler. Aşağıda deneklerin mateme, mezarlık ziyareti ve yürüyüşlere katılıp katılmadıkları, bu süreçte mersiye okuyup okumadıkları, mersiye dinlemeyi sevip sevmedikleri hususuna yönelik yorumları yer almaktadır.

10 Muharrem aşure günü etkinliklerine "hem bir Caferi olduğundan, hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından" dolayı katıldığını referans eden kız öğrencilerinin bir kısmı, "Dinlerine daha iyi bağlandıklarını ve dini yönden kendilerini pekiştirdiklerini, dinlerinin yaşatıldığını görmenin kendilerini mutlu ettiğini, okunan mersiyelerin ruhlarını dinlendirdiğini, heyecanlarını dışarı vurup dini duygularını hoplattığını ve adeta o anı yaşıyormuş gibi olduklarını" katılım gerekçesi olarak açıklamışlardır. Diğer bazıları da gerekçe olarak, "Geçmişte yaşanan olayları daha yakından hissetmeyi, matemlerde kendileri gibi düşünenleri yalnız bırakmamayı ve

⁶ Mersiyeler için bakınız: (Turabi, 2010: 269, 277; Üzüm, 1993: 343, 344).

diğerlerine de birlik ve beraberlik içinde olduklarını göstermek istediklerini" ifade etmişlerdir.

Aynı referans çevresinden gelen erkek öğrencilerden bazıları ise mateme katılım gerekçelerini "Caferi olduklarına ve dolayısıyla katılmalarının dini inançları gereği olduğuna, Hz. Hüseyin (as)'ın yasını bir nebzecek olsun yaşamak, ruhunun şad etmek, aklen ve ruhen İmam Hüseyin'e bağlılıklarını dile getirmek ve Yezide lanet etmek istediklerine" bağlamışlardır. Ayrıca "Kendilerini iyi hissettiklerini, derslerine motive olduklarını, dini duygularının canlandığını, kendilerinde dini şuur oluştuğunu, içlerinin ferahladığını ve Allah'a yakın olduklarını hissettiklerini" beyan edenler de olmuştur. Diğer bir kısmı da "Kerbela olayını dile getiren mersiyeleri unutmamak gerektiğini, bu programları yaparken hak dinin ne olduğunu benimsetmeyi amaçladıklarını ve böylece kendilerini dine hizmet etmiş gibi gördüklerini" gerekçe olarak dile getirmişlerdir. Yine bunlardan bazıları "Şarkılar, müzikler bizleri nasıl fani dünyamızda mutlu ediyorsa, ağıtlar, desteler, sinezenler de bizleri dini anlamda besliyor. O anlamdaki ilahi aşkıma aşk katıyor. İnsanlar içinden geçirdikleri fakat ifade edemedikleri duygularını sinezenlerde buluyor" gibi cümlelerle katılım sebeplerini dile getirmişlerdir.

Etkinliklere "hem bir izleyici olarak hem de Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgiden" dolayı katıldığını referans eden kız öğrencilerden bazıları, "Oradaki insanlarla aynı atmosferi paylaşıp yaşadıkları acıya ortak olmayı istediklerini, kendilerinde güzel duygular uyandırdığını ve çok etkilendiklerini" ifadeyle katılım gerekçelerini dile getirmişlerdir. Erkek öğrencilerden bazıları da "Yapılanları merak ettiklerini, neyin nasıl olduğunu öğrenmeyi ve Kerbela acısını bir gün de olsa hatırlayıp yaşamak istediklerini, Hz. Hüseyin'e verilen değerin kendileri için önemli olduğunu ve ona verilen değere şahit olmayı arzuladıklarını, ölünün ardından okunan mersiyelerin ritim ve ahenklerinin hoşlarına gittiğini, içlerine ferahlık verdiğini ve ayrıca kültürün bir parçasının yok olmamasını istediklerini" katılım sebebi olarak beyan etmişlerdir.

Öte yandan etkinliklere katılmayan denekler de katılmama gerekçelerini dile getirmişlerdir. Bunlardan “hem bir Caferi olduğunu ve hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığını” referans eden kızlardan bazıları, “Kalabalıktan rahatsız olduklarını, hüznün verici, psikolojilerini bozucu ve sıkıcı bulduklarını, dinlerken çok üzüldüklerinden kendilerini üzen şeyleri sevmediklerini” katılmama sebepleri olarak ifade etmişlerdir. Erkeklerden bazıları da “Mersiyelerin ilgilerini çekmediğini, kendilerini sıktığından dolayı hoşlanmadıklarını, bir insanın mutlu olması gerektiğini” dile getirerek katılmama sebeplerini belirtmişlerdir.

Yine etkinliklere katılmayan gruptan olup da “Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgiyi” referans eden kızlardan bazıları “Matem tutmanın günah olduğunu düşündüğünü, matem acıklı olduğunu, kendini çok etkilediğini, psikolojisinin kaldırmadığını ve kendini kötü hissettiğini, mersiye dinlemekten korktuğunu” ifade ederek katılmama gerekçelerini dile getirmişlerdir. Erkeklerden bazıları da “Farklı bir mezhebe mensup olduklarını, anlatılanlardan bir şey anlayamadıklarını, kendilerini hüznlendirip psikolojilerini alt-üst ettiğini, çok abartılması sebebiyle kendilerine uygun bulmayıp hoşlanmadıklarını” söyleyerek katılmama sebeplerini gerekçelendirmişlerdir.

Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından müzik faktörü:

Ankette yer alan “On Muharrem Aşure etkinliklerine katılım sebebiniz?” sorusunun cevabı (1-Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan dolayı katıldım) ve (2-Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgimden dolayı katıldım) şeklindeki iki değişik “referans alanı”⁷ tercihinden oluşmaktadır. Yukarıda Iğdır'ın geleneksel yapısı incelenirken değinildiği gibi bu soruyla da çalışmamıza katkı veren deneklerin içinde yetiştikleri “referans alanı” belirlenmektedir. Zira kişilerin aidiyet duydukları kimlikleri ve referans alanları onların değişik konularda farklı bakış açlarına sahip oluş-

⁷ Bu çalışmamızda söz konusu “referans” alanlarını birinci referans alanı ve ikinci referans alanı olarak da betimleyeceğiz.

larına etki etmekte ve bu durum bir kısım bilimsel araştırmalarda test sonuçlarının sağlıklı üretilmesine pozitif katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan söz konusu farklılıkların doğal karşılanması ve tabii bir zenginlik olarak görülmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Esasen ülkemiz kadimden bu yana değişik din, inanç ve kültürlerin harmanlandığı bir yer durumundadır ve bu Anadolu insanına hiçbir topluma nasip olmayacak kadar bir arada yaşama, hoşgörü ve uzlaşma kazanımları sağlamıştır. Bu çalışmamızın da söz konusu kazanımları pekiştirici bir işlevi olacağını umuyoruz.

Tablo: 9. Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından müzik faktörü:

Müzik faktörüyle ilgili sorular			Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan katıldım			Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgiden dolayı katıldım		
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
S1-Söylenen mersiyele rin musiki yönü ve melodisi oldukça etkileyiciydi.	,000	N % 29 5,9	50 10,1	180 36,4	49 9,9	63 12,7	124 25,1	
S2-Hz. Hüseyin için söylenen mersiyele r bende estetik ve sanatsal zevk uyandırdı.	,019	N % 81 16,6	78 16,0	93 19,1	99 20,3	75 15,4	61 12,5	
S3-Mersiyele rin musikisi, bende manen rahatlama, ruh dinginliği ve iç huzuru yarattı.	,000	N % 35 7,1	37 7,5	186 37,7	63 12,8	65 13,2	107 21,7	

Etkinliklere “hem bir Caferi olduğundan ve hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından” dolayı katıldığını referans gösterenlerin “hem bir izleyici ve hem de Hz. Hüseyin'e sevgisi” dolayısıyla katıldığını referans gösterenlere oranla daha çok “katılıyorum” şikkını tercih ettikleri görülmektedir. Bu tablo bize mersiye-müzik arasındaki yakın ilişkiyi ve duygular üzerindeki etkisini anlamlı bulmada birinci referans çevresinden gelişin önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Zira Şii referans çevresinde matem kültürü dini, ahlaki, vicdani ve kültürel bir sorumluluk olarak algılanmaktadır. Nitekim bunu aynı referans çevresinden gelen denekle-

in “mateme, mezarlık ziyareti ve yürüyüşe katılma, mersiye söyleyip dinleme” gerekçesi olarak dile getirdikleri “İmam Hüseyin’in şehadetinin tüm İslam dünyasınca bilinmesini ve bu dinin nasıl yayıldığına anlaşılmamasını istedikleri, Caferi oldukları ve dinleriyle ibadet sayıldığından sevap kazanmayı arzuladıkları, ayrıca dinleri uğruna gerekenleri yaparak dini kimliklerine daha iyi sayılma ve İmam Hüseyin’in ruhunu şad edip, Yezid’e lanet etme istekleri” gibi yorumlarında görmek mümkündür.

Tablo 9’daki “Hz. Hüseyin için söylenen mersiyeler bende estetik ve sanatsal zevk uyandırdı” sorusuna verilen cevaplardan etkinliklere “hem bir Caferi olduğu için ve hem de Hz. Hüseyin’e bağlılığından” dolayı katıldığını referans edenlere göre “katılıyorum” şıkkını tercih eden 93 (% 19,1) kişi iken, etkinliklere “hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin’e duyduğu sevgiden” dolayı katıldığını referans edenler ise 61 (% 12,5) kişidir. Burada her iki referans alanından gelen deneklerin “Hz. Hüseyin için söylenen mersiyeler bende estetik ve sanatsal zevk uyandırdı” ölçeğine büyük oranda katılmadıkları görülmektedir. Bu, katılımcıların ölüm teması işlenen mersiye olgusuyla “estetik ve sanatsal zevk” ifadelerini anlamlı bulmadıkları, yadırgadıkları veya ölümle “estetik ve sanatsal zevk” ifadelerini bağdaştırmakta zorlandıkları düşüncesini aklı getirmektedir.

Tablo: 10. Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından müzik faktörü:⁸

On Muharrem Aşure etkinliklerine katılım sebebiniz?	Müzik Faktörü (3 Soru)			Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan dolayı katıldım	28 6,1	63 13,8	149 32,5	240 52,4
Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgimden dolayı katıldım	45 9,8	88 19,2	85 18,6	218 47,6

⁸ Tablo 10’da katılımcıların mersiye-müzik bağlamındaki düşüncelerini araştıran üç soru (Tablo 9’a bakınız) mevcuttur. Müzik faktörünü oluşturan bu üç soru, konuyu özlü bir şekilde sunabilmek düşüncesiyle, makalenin yazım aşamasında “toplam tutum puan hesaplaması” yöntemiyle ve “müzik faktörü” adıyla yeni bir değişkene dönüştürülmüştür. (Faktöre ait soruların toplanarak yeni bir tutum ölçeği oluşturulması hakkında bakınız. (Arslantürk, 2011: 166; Eymen, 2007: 22-37).

Üstteki tabloda üç sorunun ortalamasından oluşan "Müzik" faktörü "Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi" ile ilgili değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Etkinliklere "hem bir Caferi olduğu için ve hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından" dolayı katıldığını referans edenlerden "katılıyorum" şikkını tercih eden 149 (% 32,5) kişi, "hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgiden" dolayı katıldığını referans edenlerden ise 85 (% 18,6) kişidir. Diğer taraftan aynı tabloda "kararsızım" şikkını tercih edenlerin oranının da dikkat çekici olduğu görülmektedir.

2- Hüseyin Faktörü

Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından Hüseyin faktörü:

Tablo: 11. *Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından Hüseyin faktörü:*

Hüseyin faktörüyle ilgili sorular			Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan katıldım			Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgiden dolayı katıldım		
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
S1-Mersiyeleri dinleyince Hz. Hüseyin Efendimizi daha iyi tanımaya karar verdim.	100	N %	12 2,4	20 4,1	228 46,3	39 7,9	63 12,8	130 26,4
S2-Mersiyeler bende Hz. Hüseyin'e karşı hayranlık duygusu uyandırdı.	100	N %	15 3,0	27 5,4	218 43,4	52 10,4	70 13,9	120 23,9
S3-Mersiyeler bana Hz. Hüseyin'in Müslümanların ortak değeri olduğu hissettirdi.	100	N %	12 2,4	21 4,2	228 45,3	46 9,3	71 14,3	119 23,9

Tablodaki her üç soruyla dini ve tasavvufi müzik türü olarak mersiyelerin mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılanlarda oluşturduğu Hz. Hüseyin algısı incelenmektedir. Buna göre deneklerden etkinliklere "hem bir Caferi olduğu için ve hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından" dolayı katıldığını referans gösteren-

lerden "katılıyorum" şikkını tercih edenler birinci soruda 228 (% 46,3), ikinci soruda 218 (% 43,4) ve üçüncü soruda ise 228 (% 45,3) kişidir. Bu sayı etkinliklere "hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgiden" dolayı katıldığını referans gösterenlerde birinci soruda 130 (% 26,4), ikinci soruda 120 (% 23,9) ve üçüncü soruda ise 119 (% 23,9) kişidir. Üzerinde durduğumuz faktörde her iki referans çevresinden de "katılıyorum" şikkını tercih edenlerin aslında eşit veya birbirine yakın yüzdelerde olması beklenen sonuç iken oranlar tabloda da görüldüğü gibi yarı yarıya çıkmıştır. Ortaya böyle bir tablonun çıkmasında referans alanlarının değişik olması ve bu bağlamda Hz. Hüseyin hakkında edinilen bilgi, onun bir imam⁹ (lider) olarak algılanması ve ona yönelik ilgi ve sevgiye yapılan vurgu ve motivasyon farklılığı etkili olmuştur diyebiliriz.

Hz. Hüseyin

Hz. Hüseyin Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin küçük oğludur. 5 Şaban 4/10 Ocak 626 yılında Medine'de doğdu, 10 Muharrem 61/680'de Kerbela'da şehid edildi (Bkz: Gölpınarlı, 2011: 380-394). Hz. Hüseyin, Yezid'e biat'i reddettiği için Emevi iktidarı tarafından bir rakip olarak görüldü, tehdit olarak algılandı ve bunun için de şehit edildi (Onat, 2007: 6-7).

Kaynaklarda Hz. Hüseyin'in hayatı ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Zira o, Hz. Peygamber vefat ettiğinde henüz altı yaşındaydı ve hakkındaki bilgiler Hz. Osman ile babası Hz. Ali döneminde aldığı bazı görevler dışında daha çok İslâm tarihinin önemli olaylarından biri sayılan Kerbela'da şehid edilmesiyle gündeme gelmiştir (Üzüm, 1998: 522).

Diğer bazı değişkenler açısından Hüseyin faktörü:

Deneklerden 525 kişi eğitim gördükleri okullar açısından "Hüseyin" faktörü ile ilgili soruya cevap vermiş ve sonuç olarak İL'den 219 (% 41,7) kişi, CL'den 88 (% 16,8) kişi, AL'den 30 (% 5,7) kişi,

⁹ İmameti dinin esaslarından kabul eden, bazen Şia ve İsnâaşeriyye (Oniki imam) ile eş anlamlı olarak kullanılan Şii fırkalarına göre Hz. Hüseyin imamların üçüncüsüdür.

EML'den 39 (7,4) kişi, toplamda ise 376 (71,6) kişi "katılıyorum" şikkını tercih etmiştir. "Anne-babanın eğitim durumu?" değişkeni açısından 520 katılımcının cevapladığı Hüseyin faktörü bağlamındaki soruya "katılıyorum" diyenlerin sayısı toplamda 338 (65,0) kişi olmuştur. "Müzikleri hangi dilde dinlemeyi tercih edersiniz?" değişkeni açısından "Hüseyin" faktörü bağlamındaki soruya "katılıyorum" diyenlerin sayısı toplamda 360 (71,4) kişidir. Buna göre katılımcılardan 158 (% 31,3) kişi "Türkçe", 109 (% 21,6) kişi "Azerice", 85 (% 16,9) kişi "Kürtçe" şikkını tercih etmiştir. Bilgi düzeyi değişkeni açısından değerlendirilen "Hüseyin" faktörüne 512 katılımcı cevap vermiştir. Deneklerden toplamda 368 (71,9) kişi "katılıyorum" şikkını tercih etmiştir. Bilgi durumuna göre ise 206 (% 40,2) kişi "yeterlidir", 152 (% 29,7) kişi "yetersizdir" derken 10 (% 2,0) kişi "Hiç bir bilgim yoktur" şikkını tercih etmiştir.

3- Ölüm Faktörü

Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından ölüm faktörü:

Tablo: 12. Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından ölüm faktörü:

Ölüm faktörüyle ilgili sorular			Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımдан katıldım			Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgiden dolayı katıldım		
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
S1-Mersiyelerin müziği beni geçici dünyamdan aldı, başka bir âleme götürdü.	,000	N %	33 6,6	48 9,6	177 35,3	87 17,3	59 11,8	98 19,5
S2-Hz. Hüseyin'i anma töreni beni ölüm gerçeğiyle karşı karşıya getirdi.	,000	N %	52 10,4	45 9,0	166 33,2	68 13,6	83 16,6	86 17,2
S3-Törende dinlediğim mersiyelerden geçmiş hayatımı sorgulama gereği duydum.	,000	N %	43 17,9	55 11,1	161 32,4	89 17,9	76 15,3	73 14,7

Tablo 12'de yer alan sorularla dini ve tasavvufi müzik türü

olarak mersiyelerin mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılanlarda oluşturduğu ölüm algısı incelenmektedir. Tablodan alınan verilere göre deneklerden etkinliklere "hem bir Caferi olduğundan ve hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından" dolayı katıldığını referans gösterenlerden "katılıyorum" cevabını vermeyi tercih edenler birinci soruda 177 (% 35,3), ikinci soruda 166 (% 33,2) ve üçüncü soruda ise 161 (% 32,4) öğrencidir. Bu sayı etkinliklere "hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgiden" dolayı katıldığını referans gösterenlerden "katılıyorum" cevabını vermeyi tercih edenlerde birinci soruda 98 (% 19,5), ikinci soruda 86 (% 17,2) ve üçüncü soruda ise 73 (% 14,7) öğrencidir. Tablo 12'deki verilere göre dini ve tasavvufi müzik türü olarak mersiyelerin mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılanlarla ölüm algıları arasındaki ilişki ($p < 0,05$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Burada incelenen faktörün "ölüm" algısı olması tablonun böyle sonuçlanmasında etkili olmuştur diyebiliriz. Diğer taraftan her iki referans çevresine göre "katılıyorum" şıkkını tercih edenler arasındaki oran tabloda da görüldüğü gibi referans alanlarının farklılığından dolayı yarı yarıya çıkmıştır.

Diğer bazı değişkenler açısından ölüm faktörü:

Ekonomik değişkenler açısından değerlendirilen "ölüm" faktörüne 493 katılımcı cevap vermiş ve sonuç olarak ailesinin ekonomik durumunu "İyi" diye değerlendirenden 116 (% 23,5) kişi, "Orta" diyenlerden 97 (% 19,7) kişi, "Zayıf" diyenlerden ise 27 (5,5) kişi, toplamda ise 240 (48,7) kişi "katılıyorum" şıkkını tercih etmiştir. Ölüm faktörü bağlamında 507 katılımcının cevapladığı "Müzikleri hangi dilde dinlemeyi tercih edersiniz?" değişkenine "katılıyorum" demeyi tercih edenlerin sayısı toplamda 245 (48,3) kişi olmuştur. Bunlardan 108 (% 21,3) kişi "Türkçe", 82 (% 16,2) kişi "Azerice", 49 (% 9,7) kişi "Kürtçe" derken 6 (% 1,2) kişinin de "diğer" şıkkını tercih ettiği gözlenmiştir. Bilgi düzeyi değişkeni açısından da değerlendirilen "ölüm" faktörüne 517 katılımcı cevap vermiştir. Deneklerden toplamda 250 (48,4) kişi "katılıyorum" şıkkını tercih etmiştir. Buna göre katılımcılardan 146 (% 28,2) kişi

“yeterlidir”, 99 (% 19,1) kişi “yetersizdir” derken 5 (% 1,0) kişi “Hiç bir bilgim yoktur” şıkkını işaretlemiştir. Genel olarak ergenlerin ölüm olgusuna sıcak bakmadıkları, ayrıca her iki referans alanı arasında da katılım açısından önemli fark olduğu gözlenmektedir.

4- Dine Yöneliş Faktörü

Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından dine yöneliş faktörü:

Tablo: 13. Mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebi ile ilgili değişkenler açısından dine yöneliş faktörü:

Dine Yöneliş faktörüyle ilgili sorular			Etkinliklere hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan katıldım			Etkinliklere hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgiden dolayı katıldım		
			Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
S1-Dinlediğim mersiyeler dini inancımın güven (özgüven) duygumun sağladı.	,000	N %	18 3,6	24 4,8	218 43,8	59 11,8	68 13,7	111 22,3
S2-Mersiyeler ait olduğum dini kimliğime daha iyi sınımlam gerektiğini hatırlattı.	,000	N %	13 2,6	37 7,4	208 41,5	66 13,2	74 14,8	103 20,6
S3-Mersiyelerin musikişi bende Allah'a yakınlık, sevgi ve teslimiyet oluşturdu	,000	N %	7 1,4	15 3,0	239 47,8	29 5,8	45 9,0	165 33,0

Tablo 13’de dini ve tasavvufi müzik türü olarak mersiyelerin mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılanlarda oluşturduğu dine yöneliş algısı incelenmektedir. Tablodan alınan verilere göre deneklerden etkinliklere “hem bir Caferi olduğundan ve hem de Hz. Hüseyin’e bağlılığından” dolayı katıldığını referans gösterenlerden “katılıyorum” cevabını tercih edenler birinci soruda 218 (% 45,8), ikinci soruda 208 (% 41,5) ve üçüncü soruda ise 239 (% 47,8) öğrencidir. Bu sayı etkinliklere “hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin’e duyduğu sevgiden” dolayı katıldığını referans gösterenlerde birinci soruda 111 (% 22,3), ikinci soruda 103 (% 20,6) ve üçüncü soruda ise 165 (% 33,0) öğrenci olmuştur. Bir önceki faktörle kıyasladığımızda Tablo 13’ün verilerinin oran olarak Tablo 12’ye daha yakın olduğu görülmektedir. Tablodaki verilere

göre dini ve tasavvufi müzik türü olarak mersiyelerle mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılanlarda oluşan "dine yönelik" algısı arasındaki ilişki $p < 0,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Burada da diğer faktörlerde olduğu gibi oranların farklılığında referans çevrelerinin değişikliğinin etkili olduğu gözlenmektedir. Ayrıca "dine yöneliş" faktöründe yer alan "Mersiyelerin musiki bende Allah'a yakınlık, sevgi ve teslimiyet oluşturdu" sorusu etkinliklere "hem bir Caferi olduğundan hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından" dolayı katıldığını referans gösterenlerde % 47,8 gibi bir oranla en çok "katılıyorum" cevabının tercih edildiği ölçek olmuştur. Sonuçların bu şekilde çıkmasını Tablo 10'la ilgili açıklamada da değinildiği gibi bazı deneklerin "mateme, mezarlık ziyareti ve yürüyüşe katılma, mersiye söyleyip dinleme" gerekçeleri arasında dile getirdikleri "Caferi oldukları ve dinlerinde ibadet sayıldığından sevap kazanmayı arzuladıkları, ayrıca dinleri uğruna gerekenleri yaparak dini kimliklerine daha iyi sarılma ve İmam Hüseyin'in ruhunu şad edip, Yezid'e lanet etme istekleri" gibi yorumlarından anlamak mümkündür.

Diğer bazı değişkenler açısından dine yöneliş faktörü:

Cinsiyet değişkeni açısından değerlendirilen "dine yöneliş" faktörüne 534 katılımcı cevap vermiş ve sonuç olarak kız öğrencilerden 196 (% 36,7) kişi "katılıyorum" şıkkını tercih ederken bu sayı erkeklerde 178 (% 33,3) kişi olmuştur. Bu değerler cinsiyetler itibarıyla birbirine yakındır ve şıkların tercihinde kız veya erkek oluşun bir rolü gözükmemektedir. Okul değişkeni açısından değerlendirilen "dine yöneliş" faktörüne de 534 katılımcı cevap vermiştir. Buna göre IL'den 211 (% 39,5) kişi, CM'den 83 (% 15,5) kişi, AL'den 36 (% 6,7) kişi, EML'den 44 (8,2) kişi, toplamda ise 374 (70,0) kişi "katılıyorum" şıkkını tercih etmiştir. Ekonomik değişkenler açısından ise "dine yöneliş" faktörüne 496 kişi cevap vermiştir. Sonuçlara göre ailesinin ekonomik durumunu "İyi" olarak değerlendirenden 151 (% 30,4) kişi, "Orta" diyenlerden 153 (% 30,8) kişi, "Zayıf" diyenlerden ise 43 (8,7) kişi, toplamda ise 347 (70,0) kişi "katılıyo-

rum" şikkını tercih etmiştir. 511 katılımcının cevapladığı "müzikleri hangi dilde dinlemeyi tercih edersiniz?" sorusuna "dine yönelik" faktörü bağlamında "katılıyorum" diyenlerin sayısı toplamda 360 (70,5) kişi olmuştur. Buna göre katılımcılardan 152 (% 29,7) kişi "Türkçe", 111 (% 21,7) kişi "Azerice", 88 (% 17,2) kişi "Kürtçe" derken 9 (% 1,8) kişi "diğer" şikkını tercih etmiştir. Bilgi düzeyi değişkeni açısından ise "dine yönelik" faktörüne 519 katılımcı cevap vermiş ve deneklerden toplamda 366 (70,5) kişi "katılıyorum" şikkını tercih etmiştir. Buna göre katılımcılardan 197 (% 38,0) kişi "yeterlidir", 158 (% 30,4) kişi "yetersizdir" derken 11 (% 2,1) kişi "Hiç bir bilgim yoktur" şikkını işaretlemiştir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Araştırmamızın temel değişkeni "On Muharrem aşure etkinlikleri bağlamında mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebiniz?" sorusudur. Yanıtların (1-Etkinliklere "hem bir Caferi olduğum için hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığımdan" dolayı katıldım) ve (2-Etkinliklere "hem bir izleyici olarak ve hem de Hz. Hüseyin'e duyduğum sevgimden" dolayı katıldım) şeklinde kurgulandığı iki şıklı tercihten oluşan bu soruyla deneklerin "referans alanı" belirlenmiş ve buna binaen bağımlı değişkenlerle ilgili veriler elde edilmiştir.

Müzik faktörü bağlamında "mateme, yürüyüşlere ve mezarlık ziyaretine katılım sebebinin" araştırıldığı değişkende her iki referans alanından "mersiyelerin musiki yönü ve melodisi oldukça etkileyiciydi" ölçeğinde "katılıyorum" şikkını tercih edenlerin oranı 304 (% 61,5) kişi; "mersiyelerin musikisi, bende manen rahatlama, ruh dinginliği ve iç huzuru yarattı" ölçeğinde de 293 (% 59,4) kişi olmuştur. Sonuç olarak 10 Muharrem ritüelleri çerçevesinde şiirsel veya melodili, solö veya koro şeklinde okunan ve dinitasavvufi müzik türü mersiyeler ile katılımcıların "müzik" algıları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı gözlemlenmiştir. Ancak "Hz. Hüseyin için söylenen mersiyeler bende estetik ve sanatsal zevk uyandırdı" ölçeğinde "katılıyorum" şikkını tercih edenlerin oranı 154 (% 31,6) kişide kalmıştır. Burada söz konusu ölçeğin tercihinde

gözlemlenen oranın neredeyse yarı yarıya olması her iki referans alanından gelen deneklerin "estetik ve sanatsal zevk" sözcüklerini anlamlı bulmadıkları, yadırgadıkları veya özünde Hz. Peygamberin torunu Hz. Hüseyin'in katli gibi Şii-Sünni ayrımı olmaksızın bütün Müslümanların içini kanatıp ağlatan bir olayda ölüm temasının işlendiği mersiye olgusuyla "estetik ve sanatsal zevk" ifadelerini bağdaştırmakta zorlandıkları düşüncesi akla gelmektedir. Nitekim farklı değişkenler bağlamında da aynı ölçekten benzeri sonuçlar gözlenmiştir.

Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem'de Kerbela'da şehadetinin yıldönümü vesilesiyle gerçekleştirilen ritüellerin özellikle etkinliklere "hem bir Caferi olduğundan hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından" dolayı katıldığını referans eden gençler tarafından önemsendiği, okunan mersiyelerin gençlerde hem dini duygu, düşünce ve aidiyet bilinci oluşturmada hem de bu değerlere dinamizm kazandırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim söz konusu referans alanından gelen ve "dinlediğim mersiyeler dini inancıma güven (özgüven) duymamı sağladı" ölçeğinde "katılıyorum" şıkkını tercih edenlerin oranı 218 (% 52,2) iken diğer referans alanında bu oran ancak 111 (% 22,3) de kalmıştır.

Etkinliklere "hem bir izleyici olarak hem de Hz. Hüseyin'e duyduğu sevgiden" dolayı katıldığını referans eden gençlerden "Hz. Hüseyin için söylenen mersiyelerin benim için çok özel bir anlamı var" ölçeğine katılanların oranı 129 (% 25,1) gibi az iken diğer referans alanından katıldığını beyan edenlerin oranı 244 (% 47,4) kişiye yükselmektedir.

Etkinliklere "hem bir Caferi olduğundan hem de Hz. Hüseyin'e bağlılığından" dolayı katıldığını referans eden gençlerden "Hz. Hüseyin'i anmak güzeldir; ama matem tutmak doğru değildir" ölçeğine katılanların oranı 28 (% 5,4), katılmayanların oranı ise 203 (% 39,8) kişi iken diğer referans alanından gelenlerde bu oran tam tersiyle sonuçlanmış ve bu gençlerden ancak 39 (% 7,6) kişi katılmadığını ifade ederken 152 (% 29,8) kişi de "Hz. Hüseyin'i anmak güzeldir; ama matem tutmak doğru değildir" ölçeğine ka-

tıldığını beyan etmiştir.

Anne-babalardan okuryazar olmayan 50 kişi (% 8,6), ilköğretim mezunu 386 (% 66,6) kişi, lise mezunu ise 108 (% 18,7) kişi olarak tabloya yansımıştı. Bunlardan “Dinlediğim mersiyeler Hz. Hüseyin’in Müslümanların ortak değeri olduğu hissettirdi ve bende Hz. Hüseyin’e karşı hayranlık duygusu uyandırdı. Mersiyeleri dinleyince Hz. Hüseyin Efendimizi daha iyi tanımaya karar verdim” ölçeklerine (Hüseyin faktörüne) “katılıyorum” diyenlerden ebeveynleri ilköğretim mezunu olanlar 296 (% 41,4) kişidir. Lise mezunu olanlar ise 81 (% 15,6) kişi iken, ebeveynleri üniversite mezunu olan katılımcıların oranı 23 (% 4,4) kişi olmuştur.

“Mersiyelerin musikisi bende Allah’a yakınlık, sevgi ve teslimiyet oluşturdu, dini inancıma güven (özgüven) duymama sağladı ve dini kimliğime daha iyi sarılmam gerektiğini hatırlattı” ifadelerini içeren “dine yöneliş” faktörü ve “Hz. Hüseyin’in Müslümanların ortak değeri olduğunu hissettirdi ve bende Hz. Hüseyin’e karşı hayranlık duygusu uyandırdı. Mersiyeleri dinleyince Hz. Hüseyin Efendimizi daha iyi tanımaya karar verdim” ifadelerini içeren “Hüseyin” faktörüyle ilgili ölçeklerde “katılıyorum” şıkkını tercih edişte cinsiyetler birbirine oldukça yakındır ve kız veya erkek olusun bir rolü gözlenmemiştir. Diğer değişkenlerde de benzer yapı söz konusudur.

Peygamberimizin torunu olan Hz. Hüseyin bütün Müslümanlarca ortak bir değer ve sembol bir isimdir. Bilindiği gibi yakınlarıyla birlikteyken şehit edilmiş ve bu durum geçmişten günümüze Sünni olsun Şii olsun bütün dünya Müslümanları tarafından menfur bir olay olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan araştırmanın yapıldığı bölgede geçmişten günümüze Azeri-Kürt, Sünni-Şii Müslümanlar bir arada yaşamaktadır. Ancak bu çoklu yapının “Dinlediğim mersiyeler bana Hz. Hüseyin’in Müslümanların ortak değeri olduğunu hissettirdi ve bende Hz. Hüseyin’e karşı hayranlık duygusu uyandırdı. Mersiyeleri dinleyince Hz. Hüseyin Efendimizi daha iyi tanımaya karar verdim” ifadelerini içeren “Hüseyin” faktörüyle ilgili ölçeklerde “katılıyorum” şıkkını tercih edişte referans

alanları açısından farklılık olduğunu göstermiştir.

Dini müzik olan mersiyelerin hayatın içinde her yerde ve her bir ritüelde okunması aşuredede de özellikle mezarlıklarda okunması toplumun dini ve kültürel gelenekleriyle ve değerleriyle uygunluk arz ettiği aynı zamanda içerik olarak sözleriyle melodik olarak da müziğin ritmi ile insan psikolojisi üzerinde canlı bir etkileşim sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Günümüzde değişik iletişim araçları sayesinde kolayca istedikleri müziğe erişen ergenlerin istedikleri dilde müzik dinlemeyi tercih etmelerinden daha tabii bir şey olamaz. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından 232 (39,7) gibi bir oranla Türkçe, ardından da 180 (30,8)'lık oranla Kürtçe ve 139 (23,8) kişi ile de Azerice müzik dili olarak tercih edilmiştir.

Mersiyelerin halk arasından sesi güzel kişiler tarafından hüznü ve duyguları etkileyici biçimde okunduğu, yaşattığı psikolojik atmosferle katılanların dinî ve milli duygularını aktive edip beslediği ve ayrıca dini kimlik ve aidiyet algısını güçlendirmeyi, farkındalık duygusunu pekiştirmeyi hedeflediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmamızda vardığımız sonucu kısaca özetlersek, şiirsel veya melodili, solo veya koro şeklinde okunan ve dini-tasavvufi müzik türü olan mersiyelerin dinleyenlerin dinî ve millî duygularını motive edici bir işlevi olduğu açıktır. İşte bu noktada mersiyeleri daha da etkin yapan, en temel insanî ve dini duyguların insan psikolojisine uygun bir tarzda ifade edilmesini ve daha iyi anlaşılmasını sağlayan müziğin gücüdür. Nitekim bu çalışmada, Hz. Hüseyin'in şehadetinin yıldönümü vesilesiyle gerçekleştirilen etkinlikler çerçevesinde hüznü okunan mersiyelerle, katılımcıların "müzik", "Hüseyin" ve "ölüm algıları" ile "dine yöneliş" duyguları arasındaki etkileşimde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmış, ayrıca elde edilen sonuçların bu ve benzeri konularda yapılan diğer çalışmaların sonuçlarına yakın olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Akdoğan, B. (2003). Türk Din Musikisinin Anadolu'da Doğuşu ve Tarihi Seyri Hakkında Bazı Mülâhazalar, AÜİFD, XLIV, (1), 345-371.
- Akpınar, H. (2009). Tasavvufi Bir Kurum Olan Ahilik'te Musiki, İstem, 7, (13), 125-131.
- Aktüze, İ. (2004). Ansiklopedik Müzik Sözlüğü, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Arslan M. ve Erdoğan, M. (2009). Kerbela Mersiyeleri, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arslantürk Z. ve Arslantürk, E. H. (2010). Uygulamalı Sosyal Araştırma, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Arvasi, S. A. (1994). Diyaklektiğimiz ve Estetiğimiz, İstanbul: Burak Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (1989). Türk Dindarlığının Estetik Boyutları, Kutlu Doğum, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara.
- Bulut, H. İ. (2010). Kerbela'ya Kutsiyet Kazandırmada Dinî ve Siyasî Otoritelerin Rolü, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII, (22), 1-19.
- Certel, H. (2003). Din Psikolojisi, Ankara: Andaç Yayınları.
- Çağlayan, B. (1997). Kerbela Mersiyeleri, GÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Çakır, A. (2009). Müziğe Giriş, İstanbul: Dem Yayınları.
- Çamdereli, M. (2008). İletişime Giriş, İstanbul: Dem Yayınları.
- Çetinkaya, Y. (1999). Müzik Yazıları, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çetinkaya, Y. (2000). Mevlevilikte Müzik Felsefesi, İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Sanatta Yeterlik Tezi), İstanbul.
- Çoban, A. (2005). Müzikterapi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Demir, M. (2006). Müzik ve Sosyal Etkileşim, İÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Demirci, F. (2006). Caferilerin Dini Örf ve Adetleri-İğdır Örneği, EÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.
- Düzgüner, S. (2007). Mevlevî Ayin Mûsikîsi ve Mevlevî Semâ Ayininin Psikolojik Etkileri, Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu, Şanlıurfa, ss. 205-213
- Egemen, B. Z. (1952). Din Psikolojisi Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme, Ankara: AÜİF Yay.
- Egemen, B. Z. (1957). Terbiye Felsefesi, AÜİF Yayınları, Ankara.
- Ergeshov, E. (2011). Kırgız Türklerinin Kültüründe Müzikterapi Uygulamaları ve Maneviyat İlişkisi, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Fığlalı, E. R. (1998). "Hz. Hüseyin", DİA, Ankara, c. 18.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, (1973). İhya-u 'Ulûmid'-Din, Çev: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, c. II.

- Gölpınarlı, A. (2011). Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, İstanbul: Derin Yayınları.
- Gönül, M. (2007). Mevlevîlik ve Musiki, İstem, 5, (10), 75 – 89.
- Güray, C. (2010). Semâ'dan Semah'a Bir Sonsuz Devir, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 56, 119-152
- Hitti, K. (2011). Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, Çev: Salih Tuğ, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Hökelekli, H. (1993). Din Psikolojisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010). Mevitle İlgili İnanç ve Tutumlar, Mevlid ve Süleyman Çelebi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Edt: Kemikli B. ve Çetin O, Ankara, ss. 358-398.
- İmamoğlu, G. ve Tarman, S. (2005). Kavramsal Sanatta İletişim Sorunsalı, Buca Eğitim Fakültesi Uluslararası Görsel Sanatlar Buluşması Bildirisi, DEÜ, 15-30 Eylül, İzmir.
- İsen, M. (1994). Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kayıklık, H. (2011). Din Psikolojisi, Adana: Karahan Kitapevi.
- Kaynarca, B. (2005). T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Devlet Klâsik Türk Müziği Korosunun Repertuarının İncelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Keklik, S. (2006). Din ve Müzik Etkileşimi (Şanlıurfa Müziği Örneği), HÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa.
- Kemal, Y. (1994). Ağıtlar, İstanbul: Toros Yayınları.
- Köknel, Ö. (1997). İnsanı Anlamak, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksoy, A. (2009). Müzik Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma (Müziğin Duygulanımlar Üzerindeki Etkileri), KTÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Kutlay, E. B. (2007). Müziğin Bir Pazarlama Elementi Olarak Tüketici Üzerinde Duygusal, Algısal ve Davranışsal Etkileri, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Odabaşı, F. (2001). Türk Toplumunda Müzik ve Eğlence Anlayışı ile Din Duygusu Arasındaki İlişki (İstanbul Örneği) MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Onat, H. (2007). Kerbelâ'yı Doğru Okumak, Akademik Orta Doğu, 2, (1), 1-9
- Özcan, N. (2004). "Mersiye", DİA, Ankara, c. 29.
- Özçevik, A. (2009). Müzikle Tedavi ve Öğrenciler Üzerindeki Terapik Etkileri, İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Pazarlı, O. (1972). Din Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Peker, H. (2008). İstanbul: Din Psikolojisi, Çamlıca Yayınları.

- Sağlam, A. (2001). İslam'da Müzik Yasak Mı? Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XIV, (1). 11-28.
- Sezen, Y. (1998). Sosyoloji Açısından Din, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Songar, A. (1986). Ruhî Hayatımız, İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı.
- Uludağ, S. (2002). Din-Musiki İlişkisi Üzerine, (http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=63_13.06.2012)
- Şahin, E. (2008). Müziğin Propaganda Amaçlı Kullanımı: Kürtçe Şarkılar, GÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şentürk, H. (2010). Din Psikolojisi, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Mevlevî, T. (1979). Edebiyat Lügati, İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Tanrıkorur, Ç. (1998). Türk Müzik Kimliği, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tatlıhoğlu, D. (2010). Kerbelâ Olayına Velayet Açısından Kısa Bir Bakış, Türk Din Musikisinde Kerbelâ Konulu Eserler, Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ, Uluslararası Kerbelâ Sempozyumu Bildirisi, Edt: Alim Yıldız, Sivas, III, 239-248.
- Topçu, N. (2006). Sosyoloji, İstanbul: Dergâh Yay.
- Tosltoy, L. N. (2010). Sanat Nedir? Çev: Mazlum Beyhan, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Turabi, A. H. (2010). Türk Din Musikisi'nde Kerbelâ Konulu Eserler, Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ, Uluslararası Kerbelâ Sempozyumu Bildirisi, Edt: Alim Yıldız, Sivas, III, 261-278.
- Eymen, U. E. (2007). Analiz Yöntemleri, www.istatistikmerkezi.com.
- Uysal, V. (1996). Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İFAV Yayınları, İstanbul.
- Uzun, M. (2002). "Kerbelâ", DİA, Ankara, c. 25.
- Ülken, H. Z. (1957). Bedîî Değerin İçtimaî Rolü, Yıllık (Araştırmalar Dergisi) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 5, 29-36
- Akkuş, Ü. (2007). Müziğin İnsan Sağlığı Üzerindeki Yeri ve Önemi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, 98-103.
- Üzüm, İ. (1993). İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik, MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Üzüm, İ. (1998). "Hz. Hüseyin", DİA, Ankara, c. 18.
- Vergote, A. (1999). Din, İnanç ve İnançsızlık, Çev: Veysel UYSAL, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Yavuz, K. (1982). Din Psikolojisinin Araştırma Alanları, AÜİFD, Erzurum, 5, 87-108.

